Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie
Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien
Band: 19 (1991)

Artikel: Hembygdsromantiken i finlandssvensk diktning
Autor: Huldén, Lars
DOI: https://doi.org/10.5169/seals-858289

Nutzungsbedingungen
Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use
The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 17.01.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

LARS HULDÉN, HELSINGFORS

Hembygdsromantiken i finlandssvensk diktning

Under detta sekel har det hittills getts ut uppskattningsvis tusen diktsamlingar på svenska i Finland.[1] Många av dem är centrala verk inom den finlandssvenska litteraturen som ofta nämns och citeras. Men det finns en samling bland de tusen som citeras oftare än någon annan, fast de flesta väl knappast vet varifrån citaten kommer, och vars reception är bredare än någon annans. Den kom ut lördagen den 29 november 1913 och hette ‹Toner från stugor och stigar›.

Utgivare var föreningen Brage, som hade grundats 1906 av Otto Andersson (1879–1969), sedermera musikprofessor vid Åbo Akademi, och som hade tagit till sin uppgift «vård och främjande av finlandssvensk folkkultur, sådan den tagit sig uttryck i diktning, seder, musik, danser och lekar» (enl. uppslagsverket *Finland*).[2]

Otto Andersson hade tidigare arrangerat många upptecknade folkvisor för blandad kör eller solosång. År 1910 annonseras i tidningarna 12 svenska folkvisor från Finland. «Måtte visorna tagas upp i alla våra bygder och bidraga till att hålla sången vid makt och fädrens minne i ära», säger tidningen Hangö om samlingen (25 jan. 1910, Brages urklippsverk).[3]

Nu, lördagen den 29 nov. 1913, var det också fråga om sånger, men med nyskriven text till folkliga melodier. Textförfattarna var tre, nämligen Alexander Slotte (1861–1927), Ernst Viktor Knape (1873–1929) och Jonatan Reuter (1859–1947). Slotte bidrog med nio texter, Knape med fem och Reuter med en.

Här ingår flera av finlandssvenskarnas populäraste visor och sånger: Slottes «Slumrande toner» (som visserligen hade haft premiär två år tidigare) och «Plocka vill jag skogsviol», Knapes «Var är vägens mål» och «Dansvisa» (som återges här nedan), Reuters «Morgonvisa» och flera andra populära visor.

Alla brevcitat härstammar från Åbo Akademis bibliotek.

[1] Mellan 1950 och 1979 kom det ut drygt 400 samlingar. I början av perioden kom det ca 10 om året, i slutet ca 30. Härpå grundar sig beräkningen. Jfr HULDÉN (1982).

[2] Den första hembygdsföreningen i Finland grundades i Lojo 1894 av Robert Boldt. Fram till 1916 hade 48 föreningar bildats, av vilka 15 på landskaps- eller regional nivå. Från 1910 utgavs tidskrifterna *Kotiseutu* och *Hembygden*. Grundandet av *Brage* låg i tiden. Under ofärdsåren förväntades hembygdsarbetet även motverka förryskningssträvandena. Jfr Uusi tietosanakirja, Kotiseututyö. Betydelsefull var i Sverige invigningen av Skansen 1891, grundad av Artur Hazelius, och «en helgedom för de svenska folkliga traditionerna» (SCHÜCK/WARBURG (1911-16, VI: 283).

[3] Brages urklippsverk, Helsingfors, grundades av föreningen Brage på Otto Anderssons initiativ 1908. Här samlas klipp ur den finlandssvenska pressen rörande lokal- och personhistoria m.m.

Dansvisa

Ant' han dansa med mej,
Ant' han vandra med mej,
Ant' han ville ändå inte ha mej.
Dansen gick på bron och ljus var natten.
Forsens skum flöt bort på elvens vatten.

Åren gingo i långdans.
Minnen gingo i ringdans.
Sist blev sommarro för den som längtat.
Sommaren sjöng i blodet; varm var natten.
Stjärnorna tändes över elvens vatten.

Matt han dansa med mej,
Matt han vandra med mej,
Matt han ville ändå inte ha mej.
Ögat blir kallt fast kinden bränner och glöder.
Fötterna gå i dans fast hjärtat blöder.

Ant' han dansa med mej,
Matt han dansa med mej.
Ingen av dem ville ändå ha mej.
– Minns du en dans på bron då ljus var natten?
Forsens skum flöt bort på elvens vatten.

Någon närmare interpretation kan jag inte ägna «Dansvisa». I «Anmärkningar» meddelas att melodin är en «penningsdans» spelad av spelmannen Leander Honga (f. 1837) i Gamlakarleby landsförsamling, och att den «tidigare även sjungits», fastän av orden återstår endast «ett obetydligt fragment, som begynner på följande sätt»:

Ant' an dansa mä mä,
Matt an dansa mä mä,
Jock an skuffa mä i rågä (gruvan)

I ett brev till Knape 5. 10. 1912 (Åbo Akademis bibliotek) skriver Otto Andersson, som i brevet sänder några melodier till textförfattaren: «Så kommer också en polska spelad av Honga Leander förresten, de där orden äro några rester av en gammal text, vilka naturligtvis inte alls bör binda din fantasi, men jag skickar dem i alla fall.»

Knape tog alltså upp det folkliga anslaget, men lade till de romantiska dragen av längtan, ensamhet och förgänglighet.[4]

[4] På ett kort 12. 11. 1912 meddelar Knape att han «inom ett par veckor» hoppas kunna sända ett par redan färdiga sånger «+ Ant' han dansa». På ett nytt kort 7. 12. 1912 hänvisar han till att han för «någon tid sedan» sänt tre av visorna till O.A. och efterlyser bekräftelse på mottagandet. Brevet med de tre visorna är skrivet 2. 11. 1912: «Härmed sänder jag dig tre små visor. . .»
Knape till O.A. 22. 11. 1912: «jag har nog sökt lägga mig vinn om att få deklamationen riktig och hoppas att det lyckats någotsånär. Stora möjligheter till brakande forte och

Vid Bragefesten den 29 november 1913 presenterades sångsamlingen av Otto Andersson; manuset finns kvar vid Åbo Akademi. Han nämner att det sedan länge hade förekommit att diktare lagt text «till förhandenvarande melodier». Han nämner Bellman och Sehlstedt, men tillägger att Bellman «öste icke i främsta rummet ur folkmusiken, ehuru han även därifrån hade sökt rikt stoff». Så fortsätter han:

> Folkmelodierna få för diktningen på svenskt språk en vidare betydelse först efter den i början av förra seklet framträdande äkta folkliga rörelsen, som främst uppbars av flera svenska skalder: Geijer, Afzelius, Kullberg, Hedborn o.a. Nu kunna vi märka många dikter till folkmelodier, som närapå själva övergått till folkvisor: Djupt i havet av Afzelius, Vårvindar friska av Eufrosyne, Orsa marschen och framför allt Du gamla du fria av Dybeck.

Också i Finland hade man tidigare skrivit text till folkmelodier (Topelius kunde nämnas), men oftare för kvartett eller kör än för solosång. I ett senare tal konstaterar Otto Andersson att de svenska diktarnas texter till folkmelodier ofta hade varit punktinsatser. Här förelåg en hel svit av texter:

> Toner från stugor och stigar utgör i många avseenden en märklig diktsamling, och jag tvekar ej att beteckna dagen för dess framträdande som en märkesdag. – – – Samlingens tillkomst präglas av den intimaste, den kärleksfullaste samverkan mellan våra diktare och vad svensk folkanda skapat i musik.

Vem som egentligen tog initiativet till samarbetet är något oklart. Thomas Warburton skriver i *Åttio år finlandssvensk litteratur* i avsnittet om Alexander Slotte att det var «på hans initiativ» som Brage utgav samlingen. Den uppfattningen får ett visst stöd i ett brev från Slotte till Otto Andersson 6. 9. 1910. De hade samarbetat i Brage från 1907 då Slotte blev medlem. Och på ett brevkort från 14. 5. 1910 inbjuds Andersson att gästa Slotte på hans sommarvilla. «Glöm inte att ställa väckaruret på half nio för säkerhets skull!» Besöket blev tydligen också av.

I septemberbrevet bekymrar sig Slotte för sånginslagen i sin pjäs *Den stora islossningen* som skulle spelas samma höst på Svenska teatern:

> Nu tror jag, att det skall gå ganska snart för dig att arrangera musiken, om du blott har de tre originalkompositionerna färdiga, som vi talte om sista våras. Saken är den, att jag under sommaren skrifvit ord till ett antal kända och mindre kända folkmelodier för att behörigen inläggas i pjesen – melodierna ha till en del sjungits af Brages kör. Egentligen gjorde jag dumt i att underrätta dig, att jag skrifvit de nya orden; det var

---

suckande pianissimo får du ej av orden, men det kräver ju ej folkvisan. En sak vill jag ändå påpeka: observera tanksträcket framför näst sista raden i Dansvisan. De två raderna borde komma som ett stilla minne från den första ungdomen.»

Knape i odat. julhälsning (1912): «Dansvisan är jag ej riktigt nöjd med. Får jag fatt i en bättre andra vers så skall jag sända den. I varje fall vill jag se korrektur till det jag skrivit. Sänder härmed en version, eller rättare sagt flere fragment, som en patient från Kronoby lämnade mig.»

min ursprungliga mening att försöka, om de skulle gå i dig som upptecknade och äkta, för att dymedels utröna om jag någorlunda som jag önskat lyckats träffa den äkta folkvisans ton.

Det är fullt tänkbart att Slottes texter till folkmelodier var frukten av samtalet med Otto Andersson våren 1910.

Men när arbetet med utgåvan kommer i gång är det Otto Andersson som leder det. Han sänder melodier bl.a. till Knape,[5] som vi minns, och författarna levererar sina alster till honom, ibland med begäran om kritik. Knapes Sommarmarsch, till en folkmelodi från Vörå, drabbas av Anderssons kritik, och Knape ändrar stället i fråga, från

Och med vännen vill jag vandra hand uti hand,
vill jag vandra bland blomsterängar,
klöversängar,
vandra som änglapar
som ljuvligt har
i himlens land

till

- - -
vandra i solens sken
på åkerren
till elvens strand.

(Odat. brev av O. A. odat. svar från Knape dec. 1912). I samma brev föreslår Knape att också Jacob Tegengren skulle vidtalas, eftersom han enligt vad K. hört är i «Skrivar-tagen»[6]. Också Joel Rundt och Hjalmar Procopé skymtar i brevdiskussionerna[7].

Den lilla boken blev omedelbart en stor framgång. Tidningarna skrev lovordande, t.ex. *Hufvudstadsbladet* (30. 11): «Det lilla dikthäftet, som under aftonens lopp tillsaluhölls af täcka distributriser, har försetts med en djuptänkt poetisk tillägnan af Alex. Slotte. . . samtliga sånger slöto sig utomordenligt väl till sina melodier.» *Studentbladets* recensent skrev:

Undert. hava dessa dikter intresserat främst genom den äkta verkande folkton, gammaldags och innerlig, som i dem kommer till uttryck.

[5] Knape var tydligen entusiastisk för idén. I julbrevet 1912 skriver han till slut: «Får du fatt i någon annan tacksam melodi skall jag söka göra mitt bästa. Om du ej redan vidtalat flere så skulle jag nog sökt leverera 10–12 visor till våren och vi hade ensamma givit ut ett häfte, men då du får bidrag från många håll är det väl saken till fromma att jag ej har för många. Har ryktesvis hört att Tegengren är i «skrivartagen». Pass på nu och knyck i honom.»

[6] I ett sommarbrev (6.7?) 1913 till O.A. frågar Knape avslutningsvis: «När kommer din bok ut med de ‹nya› visorna?»

[7] I brevet till O.A. 22. 11. 1912 slutar Knape med följande: «Har Procopé låtit höra av sig? Jakob Tegengren skulle säkert vara livad för saken. Kanske även Rundt?

> Brages nya bok, som innehåller jämväl melodierna i typografiskt tilltalande små vignetter, bör köpas av alla dem, vilka värdera den kulturskatt vi äga och sträva att föröka.
> Herr Otto Andersson, som upptecknat melodierna och tagit initiativet till dikternas tillkomst, är värd ett bättre tack än dessa få rader kunna giva. (30. 11. 1913)

Knape skrev i brev från Gamlakarleby til O. A. 13. 1. 1914: «Jemte att jag sänder dig en nyårshälsning skicker jag närslutna program från i(!) soiré under hälgen. Du ser hur våra visor spridas. Allt vad bokhandlarna här hade av «Från stigar och stugor»(!) såldes i flygande fläng.»

Slotte fullföljde framgången genom att i samlingen *Sånger och syner* (1918) ta med ytterligare några texter till folkmelodier. Och Knape umgicks med liknande planer 1924, då han börjar ett brev så här: «Gode gamle broder Otto / Ett förslag! / vore det ej tid att utgiva «andra delen» av «Toner från stugor och stigar», förr än Slotte och jag förstenats i själen genom årens petrifierande inverkan. Om du ger oss ett antal lämpliga melodier borde väl den nya samlingen fås ut nästa jul. Av den första hade ju du, Brage och textförfattarna enbart glädje.» (9. 12. 1924)[8]

I början av 1920-talet träffades Slotte och Knape ett par somrar i Gamlakarleby. Då skrev de små brev till Otto Andersson. Den 30 juli (?) 1921 skriver de: «B.B. / Tack för: över bygden skiner sol – – – / – – – / Slumrande toner fjärran ur tiden – – / Ernst V. Knape Alex. Slotte.»

Och den andra juli 1923 skrev de på var sin sida av ett ark. Knape: «B. Bror Otto! / Slotte och jag sitta hos mig. Vill blott säga en sak: / Slotte är förbindelsensen(!) mellan förtid och framtid. / Knape.» Slotte är ungefär lika artig på den andra sidan.

Jag har ägnat det mesta av min framställning åt *Toner från stugor och stigar* därför att den eller några av sångerna i samlingen i så hög grad har underhållit den finlandssvenska hembygdskänslan och fortfarande gör det.

[8] Ernst V. Knape sände 23. 12. 1924 en versifierad julhälsning till Otto Andersson:

Du samlade stammen
som ingen annan.
Din lager blir evig glans
om pannan.

Den visa som flickan
sjöng vill i vall,
den ljuder nu mäktig
i tonernas svall

Du blev vår Lönnrot
– en innerlig.
du samlat din stam
från stuga och stig.

Tanken att den finlandssvenska folkdiktningen skulle kunna ge upphov till något slags svensk motsvarighet till *Kalevala* närdes nog också av andra vid samma tid.

Men det har skrivits också mycken annan hembygdslyrik på svenska i Finland. Nittiotalsromantiken med dess intresse för landskapet, bygden och allmogekulturen präglade tydligt Jacob Tegengrens (1875–1956) diktning, för att nämna ett exempel. «Flammande låga på hemgårdshärd» heter en av hans mest deklamerade dikter. Slättbygden med hus och solnedgångar hör till de älskade motiven hos honom, men också liksom hos många av hans generation vildmarken, skog, träsk och skärgård. Hembygdens natur är ett återkommande motiv hos Joel Rundt (1879–1971). Och den idealiserade byn möter vi också hos honom. «Sommar över byn» heter en av hans dikter (*Den stilla ån* 1920):

Blommande fält kring röda gårdar i middagsglöd.
Fyllda av kärna flöda på vajande stänglars stöd
axen i rika vågor mot ängarna hän,
mötta av gröna lågor ur dungarnas glittrande trän.

Bortom åkrar och grindar vilar den tysta byn.
Brunnarnas höga vindar resa sig snett mot skyn.
Upp över röda väggar stiger en flaggstång rak.
Runda rönnar och häggar skugga gavlar och tak.

Vit över trädans kokor glindrande solluft står.
Ljum från kummin och flokor doften av krydda går.
Blommande fält kring röda gårdar i middagsglöd.
Åkrarnas tunga gröda lovar ett rikligt bröd.

Den idealiserade byn, där alla är bönder, solen lyser, eller går upp eller ner, inga grälande grannar syns till, ingen ko står och bölar dagen i ända osv., återfinns i ett obestämt, men stort antal svenska dikter, inte minst i Finland. Dikterna är ofta vackra och skickligt smidda såsom i Joel Rundts fall, och de uppskattas fortfarande av många, fast verkligheten ser och alltid har sett annorlunda ut.

Men med tiden har bilden av hembygden i finlandssvensk diktning fått nya drag. När min far Evert Huldén (1895–1967) debuterade som lyriker var hembygden hans viktigaste motiv. I samlingen *Hemgården och byn* (1952) finns både de traditionella iakttagelserna och en känslomässig bundenhet vid motivet som känns romantisk:

Hemgården drömmer i sommarnatten.
Rönnen som far planterat blommar på gården.
Björkarnas stammar lyser i dunklet.
Högtidsklädda syrener doftar.

Så lyder en av dikterna. Men också mörkret och vintern och fattigdomen förs in i bilden av byn. Den fattige vaknar till en isande kall vintermorgon medan stjärneskenet mattas; det behöver eldas, «det är bara ved som fattas». Som en mardröm betecknas dikten «Jag sålde fädernegården»:

Då kommer min fader emot mig
och farfar och en hel rad av grånade män.
Jag kan ej fråga, vem är ni,

varifrån kommer ni?
Alla bär mina anletsdrag.
Min fader skälver
och farfar har tårad blick

Vad har du gjort med gården?
Vi gräftade i skogen
Vi dikade i mossen
och stakade tegarna allt längre.

Vem sår nu i Tomtjäl?
Vem hugger ved i vår skog?
Vem torkar sina fötter vid vår trappa?
Markerna har ropat till oss
om främmande klackar, som trampar myllan.
Skogarna har sänt ilbud
om främmande röster och hårda yxhugg.

Sjön häver sig.
Kärret suckar.
Stenen gråter.
Vad har du gjort?

Jorden skall gå vidare genom arv, säger bondebibeln.

Tämligen oberörd av den läran verkar Leo Ågren, småbrukarson från Nykarleby (1928–1984), som i sin enda diktsamling *Stämmor i nordannatten* (1962) befinner sig långt från hembygds- och bonderomantiken i bilderna av sin by. «Sängfotsgalgen» heter en av dem:

I en av våra byar
hände sig en gång
att en kvinna hängde sig
i sängfoten.

Folk undrade mycket över
att gravitationskraften
kunde tillåta
en så lagstridig företeelse.

Men endast få frågade sig
vad ont de gjort denna kvinna
och varför hon måste hänga sig.

Det är dags att avsluta översikten av den hembygdsromantiska dikten bland finlandssvenska skalder, alldeles för fragmentarisk för att kallas en översikt förresten.

Vi har bekantat oss med tre, fyra typer av hembygdsanknuten dikt. Om jag försöker rangordna dem enligt det intresse jag kan tänka mig att de har från litteraturkritisk synpunkt, tycks det mig knappast råda något tvivel om att det nu och sedan rätt länge är de moderna, till formen fria dikterna som placerar sig främst och *Bragevisorna* sist, trots deras stora popularitet. Frågan varför det är så, om det är så, kan det möjligen finnas intresse för att diskutera.

Visorna är bruksdikter och möjligen skrivna med tanke på att fungera som sådana. Texter till färdig melodi tillkommer kanske med speciella restriktioner.[9] Sommarmarschen hade knappast blivit den allmänt sjungna sång som den är, om passusen om änglaparen hade stått kvar.

Känslan för vad som passar sig i poesi har – om också kanske inte hos alla läsare – förändrats under vårt århundrade. Allt går an – bara det är bra, kan man tillägga. Därmed har väl kraven på originalitet, personligt materialval skärpts.

När Otto Andersson vid en Brageafton ägnad Alexander Slotte på 1920-talet hyllade honom med ett tal, som ingalunda sparade på berömmet, sade han bl.a. att Slottes diktning till folkmelodier som helhet «utgör den största och mest betydande poetiska alstring i sitt slag på svenska språket».

Man fäster sig vid orden *i sitt slag*. Ungefär detsamma sades om Bellmans diktning, och kanske om Evert Taubes.

Det är möjligen en förblivande skillnad mellan dikt som är skriven för att sjungas och dikt som är skriven för att läsas.

[9] I brevet 22. 11. 1912 till O.A. anlägger Knape synpunkter på uppdraget: «Melodierna äro synnerligen vackra och orden få ju ej vara så starka att de slå ihjäl musiken.»

SØREN KJØRUP, TRONDHEIM

Tekstens billede – om Andreas Munchs digt «Brudefærden»

«Digtet er en eneste hyllest til norsk natur», skriver Willy Dahl om Andreas Munchs «Brudefærden» fra 1849 i sin *Norges Litteratur I: Tid og tekst 1814–1884* (1981: 126). Og hermed giver han vel netop udtryk for den gængse opfattelse: vi står overfor et typisk nationalromantisk landskabsdigt i både indhold og udtryk (Munch 1850: 28).

For en trænet digtlæser er det ikke vanskeligt at registrere hvorledes hele det norske nationalromantiske landskabsinventar – fjord og fjeld osv. – er stillet op, og hvorledes det skildres med hele standardrepertoiret af malende verber («grønnes», «risler», «blåner» osv.) og adjektiver («tindrende», «lokkende», «blinkende» osv.) og af konventionelle formuleringer («Lyksalig», «de Øjne milde», «Ærværdig står Kirken» osv.).

På god romantisk vis bliver natur, historie og menneske ét i dette digt. For at karakterisere bruden må digteren sammenligne med både fortid, landskab og vejrlig: hun er «Som en Oldtids Kongedatter» og «Så fager, som Fjorden og